

ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ МОЛОДІ В УКРАЇНІ

*Т.І.Ткаліч, кандидат економічних наук, доцент
Миколаївський філіал Київського Національного
університету культури і мистецтв*

В статті розглянуто економічні проблеми, що впливають на подальший розвиток змістовної складової соціально-культурної сфери Причорноморського регіону і їх вплив на процес соціологізації молоді.

Вступ. Головною метою поєднання соціологічної і економічної наук є подолання їх теоретичної обмеженості при дослідженні соціальних систем і управлінні ними. Як свідчить досвід розвитку вітчизняної і закордонної економіки і соціології, інтеграційною парадигмою стала концепція мотивованої поведінки в умовах соціальної організації. Ціннісно-орієнтована поведінка перетворилася у своєрідну модель економічної дії. „Економічна” людина (споживач, працівник) одночасно є „психологічною” людиною, діючи під впливом стимулів поведінки, і „соціологічним”, виконуючи роль, маючи певний статус і посідаючи певну позицію у соціальній структурі суспільства.

Увага представників різних шкіл до неекономічних факторів суспільного життя часто обумовлена їх світоглядом, філософськими поглядами, науковою традицією.

Історія економічної думки утворювалася таким чином, що економісти змушені були торкатися всього спектру соціальних проблем (юридичних, політичних, моральних). Однак соціальні інститути в аспекті економіки набували своєрідної оцінки. Держава, норми моралі і право розглядалися лише як засоби досягнення економічних цілей.

Звинувачуючи економістів в тому, що економічна наука відображає людину обмежено, не бачить істинних цілей особистості, зупиняючись лише на описі засобів, соціологи критикували політичну економію за ізоляцію від дійсності, від живої людини і за перетворення її в різновид метафізики.

Дедуктивна, узагальнююча, унітарна школа економістів (Д. Рікардо, Дж. Міль) протистояла школі історичній, індуктивній, партикулярній. Г. Тард висунув аргументи проти усереднення особистості і суспільства в економіці. Він протиставив економічній картині світ людини, де панують почуття, вірування, намагання, що не підлягають виміру.

В наш час науково-технічна революція створює передумови для розвитку відносно вільної індивідуальності. Вона знаменує етап, що заперечує і відносини особистої залежності, і відносини речової залежності, як заперечення. Відносини особистої залежності існували в умовах панування природних виробничих сил. Вони характеризували такий етап розвитку людства, коли індивід мав змогу розвиватися лише в рамках обмеженого, локального колективу, від якого він залежав. Відносини особистої незалежності, основаної на речовій залежності, знаменували такий рівень розвитку, коли під впливом розподілу праці відбувається виокремлення виробників і вони не потребують в тій чи іншій формі, що природно склалася або історично розвинутої колективності, переростають її рамки. Однак разом з встановленням всесвітніх відносин і універсальних потреб розвивається всебічний процес уречевлення виробничих відносин, відбувається відчуження сутнісних сил від працівника, перетворення їх у сторонню, панівну над ним силу. Відносини вільної індивідуальності знаменують етап гармонійного єднання людини і природи, самоконтроль людства і його суспільних сил, інтелектуальний прогрес світової цивілізації.

Особистість виступає як самоціль загальнолюдського розвитку. Одночасно особистість є головним знаряддям прогресу. Вибір мети, шляхи її досягнення, а також організація безпосереднього трудового процесу у постіндустріальному суспільстві стають не технологічною, а гуманітарною задачею. Це обумовлює високий ступінь самостійності кожної людини, надає праці справжній вільний творчий зміст. Зараз очевидно головне: як ринкове господарство створює відповідний йому тип людини – “*homo economicus*”, так і постіндустріальному суспіль-

ству буде відповідати своя форма соціальності – вільна індивідуальність.

Протягом останніх десятиліть двадцятого століття у світі зростає кількість осіб, зайнятих у сфері послуг, що забезпечує задоволення зростаючих потреб особистості (табл. 1), сприяє її соціологізації.

Таблиця 1

Розподіл зайнятого населення за галузями економіки у 2005 р., % [5]

Країни	Всього	Послуги
ЕС	100	53,7
Україна	100	27,1

Як свідчить статистика, в нашій країні розподіл зайнятого населення між сферою послуг і іншими галузями не відповідає загальносвітовій тенденції. Певна частина галузей сфери послуг складається з закладів і організацій соціально-культурної сфери, тому дослідження проблем її функціонування є актуальним.

Постановка завдання. Об'єктом даних досліджень є соціально-культурна сфера Причорноморського регіону. Предметом дослідження – економічні проблеми, що впливають на подальший розвиток змістовної складової соціально-культурної сфери регіону і на процес соціологізації молоді.

Дані дослідження проведено в межах розробки комплексної теми науково-дослідної роботи кафедри менеджменту і економіки соціально-культурної сфери МФ КНУКіМ “Ринок і соціально-економічні проблеми управління соціально-культурною сферою”.

Результати. Соціально-культурна сфера – складне, неоднозначне поняття. Деякі автори визначають соціально-культурну сферу як сукупність підприємств, що випускають продукт, пов'язаний з життєдіяльністю людей, і в даному випадку до соціально-культурної сфери належать багато галузей економіки, таких як автомобілебудування, виробництво

побутової техніки і ін. Інші вкладають у поняття соціально-культурної сфери сукупність підприємств, що виконують соціально-культурні функції і мають значення для культурного рівня суспільства взагалі. В даному випадку до соціально-культурної сфери залучається вузький перелік підприємств – театри, бібліотеки, клуби, музеї. У працях таких відомих фахівців в даному питанні, як В.Е. Тріодін, М.А. Аріарський, С.М. Іконніков, Г.М. Бережняк не існує єдиної думки про сутність і склад соціально-культурної сфери.

Під соціально-культурною сферою ми, як і більшість науковців, будемо розуміти сукупність галузей, підприємства яких виготовляють товари і послуги, необхідні для задоволення соціально-культурних потреб людини.

Діяльність організацій соціально-культурної сфери має два аспекти: змістовний і економічний. Змістовний аспект обумовлюється соціально-культурним характером, зміст якого заключається у збереженні, виробництві, розповсюдженні і засвоєнні культурних цінностей, в ході чого змінюються відносини і зв'язки між людьми [6].

Соціально-культурна природа обумовлює здійснення значущих для держави “місій”: культурне просвітництво, сприяння формуванню ціннісних орієнтацій окремих особистостей, соціальних груп, – і пов'язана з тією роллю, яку покликана грати культура у функціонуванні цивілізованого суспільства. Право людини і громадянина на користування досягненнями культури проголошено у ст. 27 “Загальної декларації прав людини”.

Змістовний (соціокультурний) аспект діяльності організацій соціально-культурної сфери передбачає, з одного боку, наявність у окремих груп населення і особистостей певних культурних потреб, з іншої – наявність у організацій можливостей для їх задоволення. Здатність задовольняти соціально-значущі потреби щільно пов'язана не тільки з рівнем попиту на той чи інший продукт культурної діяльності, але і з ресурсними можливостями (матеріальними, трудовими, фінансовими) соціально-культурної сфери. І тут вже йде мова про

економічний аспект їх функціонування. Він передбачає певний організаційно-правовий статус організацій соціально-культурної сфери, наявність матеріально-технічної бази, джерел фінансування, механізмів планування, ціноутворення тощо.

Політичні і соціально-культурні зміни, що відбулися в Україні за останні десятиріччя, висувають економічний аспект діяльності організацій соціально-культурної сфери на перший план. Важливою особливістю сучасного етапу розвитку соціально-культурної сфери є, на наш погляд, її значна реструктуризація. В ній поряд з традиційними видами закладів культури і мистецтва (театрами, музеями, бібліотеками і т.п.) вагоме місце посіли нові високодохідні галузі: кабельне і супутникове телебачення, виробництво аудіо- і відеопродукції, рекламний і модельний бізнес, антреприза, ігровий бізнес, шоу-бізнес, туризм. Ці організації якісно змінили традиційну уяву про характер соціально-культурної діяльності. Соціально-культурна сфера у світі розглядається не тільки як виробник і зберігач культурних цінностей, але і як важливий сектор економіки, що забезпечує зростання зайнятості, розвиток наукоємних галузей, значний приплив доходів і податкових платежів у державні бюджети [3].

Констатуючи наявність в діяльності організацій соціально-культурної сфери двох аспектів: змістовного і економічного, важливо розрізняти пріоритети кожного з них, а також їх об'єктивні обмеження.

Можна допустити, що пріоритет змістовного над економічним закономірно виникає у тих організацій, основне призначення яких полягає у задоволенні духовних і естетичних потреб людей. Таке припущення передбачає забезпечення максимальної доступності населення до культурних цінностей, що мають місце. В даному випадку закономірним стає введення певних обмежень в цінову політику господарюючих суб'єктів, що обов'язково призведуть до зниження дохідності і збитковому, з економічної точки зору, характеру їх діяльності, про

що свідчить падіння відвідування населенням музеїв, театрів, концертних організацій, кіно (табл. 2).

Таблиця 2

Відвідування населенням закладів культури та мистецтв по регіонах [5]

Показники і роки	Україна	Автономна Республіка Крим	Області		
			Миколаївська	Одеська	Херсонська
На 100 населення					
музеїв					
1985	64	278	27	64	22
1990	61	308	26	78	21
1995	34	89	24	44	22
2005	35	93	26	30	27
театрів					
1985	41	36	44	74	40
1990	34	33	39	52	25
1995	16	21	30	29	20
2005	12	17	21	20	16
концертних організацій					
1985	41	90	40	43	38
1990	29	69	22	26	37
1995	14	22	9	6	7
2005	9	25	2	6	4
На одного жителя					
кіносеансів					
1985	16	26	17	15	19
1990	26	15	11	11	14
1995	17	0,5	0,3	11	0,5
2005	15	0,2	0,1	14	0,3

Таким чином, соціальна орієнтація діяльності ряду організацій соціально-культурної сфери обумовлена завданнями збереження і відродження вітчизняної культури, неминуче вступає у протиріччя з їх матеріально-технічними і фінансовими можливостями, яке їм важко вирішити самостійно.

В той же час в соціально-культурній сфері функціонують організації, для яких економічний пріоритет є природнім. При

цьому їх діяльність також базується на культурних потребах населення, як правило, в галузі організації відпочинку і розваг. Визначальним тут є стійкий попит на конкретні види діяльності, іноді незалежно від їх значущості. Очевидно, що дані продукти виробляються, оскільки існує попит на них. До тих пір, доки послуги казино, нічних клубів, шоп-турів тощо будуть користуватися попитом, вони будуть надаватися відповідними організаціями з економічною вигодою для них.

Таким чином, соціально-економічна характеристика функціональної ролі організацій соціально-культурної сфери визначається в кінцевому варіанті пріоритетом змістовного або економічного аспектів їх діяльності. Тільки держава своєю політикою здатна регулювати цей процес, активно підтримуючи ті організації, в яких пріоритетом виступає змістовна сторона.

Дослідники виокремлюють три етапи у відносинах держави і культури в межах Радянського Союзу. Так, на початковому етапі розвитку радянської влади політика в даній галузі будувалась на ідеологічно-виховному трактуванні культури, а її призначення було слугувати інструментом “ідеологічної уніфікації соціальної картини світу, організації культурної активності у колективних формах, маніфестації за допомогою нового мистецтва соціалістичного способу життя і цінностей” [4].

Потім, починаючи з п'ятидесятих років, сформувалося нове уявлення про культуру, і на перший план висунулося завдання обслуговування населення. Культура представлялася в категоріях “закладів обслуговування, послуг, потреб, споживання”.

В 70-80 роки у практичному здійсненні культурної політики робили акцент на самодіяльність населення, культура стала трактуватися як “живе, активне начало”. Це знаходило своє відображення в ідеї вільного вибору культурних послуг, у створенні аматорських клубних об'єднань, у розвитку процесів самоуправління і самоорганізації при здійсненні культурно-дозвільної діяльності. При цьому до середини вісімдесятих років було накопичено достатній культурний потенціал, збере-

жено і збагачено цінності, створено розгалужено мережу закладів культури і мистецтва (табл. 3).

Таблиця 3

Забезпеченість населення закладами культури по регіонах [5]

Показники	Книжковий фонд бібліотек, примірників				Кількість місць для глядачів у закладах зі стаціонарними установками				Кількість місць у закладах культури клубного типу			
	1985р.	1990р.	1995р.	2005р.	1985р.	1990р.	1995р.	2005р.	1985р.	1990р.	1995р.	2005р.
Україна	822	806	717	700	11	11	7	3	13	13	12	11
Автономна Республіка Крим	770	725	654	680	16	14	5	2	14	13	9	11
Області												
Миколаївська	875	882	836	820	13	13	3	2	15	15	13	13
Одеська	967	975	838	853	12	9	7	6	11	10	11	10
Херсонська	809	728	652	646	15	15	10	8	16	15	14	13

До початку 90-х років в даній сфері намітилася серйозна криза, передумовами якої стали негативні наслідки надлишкової регламентації життєдіяльності організацій соціально-культурної сфери з боку владних структур. Сфера культури являла собою моносистему, що слабо адаптувалася до умов, що змінювалися, і реальним потребам населення, особливо молоді. При формуванні бюджетних коштів домінував “остаточний принцип”, нормативи відрахувань не відповідали реальним потребам. Діяльність закладів культури і мистецтва оцінювалася за допомогою кількісних показників. Певний ідеологічний диктат, неадекватний рівень оплати (табл. 4) і намагання жорсткого нормування творчої праці призвело до відтоку кваліфікованих кадрів, зробили більшість професій економічно і соціально непривабливими для молоді (табл. 5).

Таблиця 4

Середньомісячна заробітна плата за галузями економіки, грн [5]

Галузі	1995 р.	1996 р.	1997 р.	1998 р.	1999 р.	2000 р.	2005 р.
Всього	73	126	143	153	178	231	311
у тому числі: - культура	41	82	98	107	128	180	241
- мистецтво	55	97	105	119	141	173	237

Таблиця 5

Кількість зайнятого населення за галузями економіки, млн [5]

Показники	1990 р.	1995 р.	1996 р.	1997 р.	1998 р.	1999 р.	2005 р.
Всього зайняті	25,4	23,7	23,2	22,6	22,3	21,8	21,3
Освіта, культура, мистецтво, наукове обслуговування	1,5	1,5	1,5	1,4	1,4	1,4	1,4

Політичні і економічні реформи дев'яностих років внесли суттєві корективи у взаємовідносини держави і організацій культури і мистецтва, що мали як позитивні, так і негативні наслідки. До позитивних можна віднести такі явища:

- оголошений і в багатьох випадках здійснений плюралізм зробив доступними більшість творів мистецтва і літератури, які раніше за ідеологічними міркуваннями або просто заборонялися, або були доступні обмеженому колу осіб;
- поява нових видів організацій (антреприз, відеосалонів, прокатних контор, приватних клубів, художніх галерей, ігрового бізнесу) зробило ринок культурних послуг більш насиченим і різноманітним;
- більшість традиційних закладів культури і мистецтва зі скороченням бюджетного фінансування активізували свою діяльність у пошуках додаткових джерел доходу за рахунок пошуку нових форм і методів господарювання;

- активізувалися літературні культурні зв'язки.

Висновки. В наш час соціальні і економічні аспекти діяльності організацій соціально-культурної сфери знаходяться у стані нестабільності і незбалансованості. Ті організації, для яких соціально-культурна значущість функцій, що виконуються, як і раніше залишилася головною, неминуче залишається у більш складному фінансовому стані, ніж ті, в діяльності яких переважали міркування економічної вигоди. Деякі явища і тенденції, що існують в наш час, викликають занепокоєння, свідчать про кризову ситуацію в культурі і мистецтві; для подолання даних тенденцій необхідні заходи щодо формування нової культурної політики. Культурна політика, що полягає лише у розробці і ініціюванні різних соціокультурних програм, не може бути життєздатною в умовах недостатності фінансових коштів і економічної нестабільності хоча б тому, що ці явища не дозволяють забезпечувати реалізацію запланованого. Неможливо підтримувати і розвивати культуру і мистецтво країни або регіону взагалі. Культурна політика в державі і регіоні повинна спиратися на конкретні суспільні інститути, здатні реалізувати чітко сформульовані завдання по подоланню кризових явищ в культурі і мистецтві. При цьому важливо, щоб реалізація найбільш значущих для духовного і культурного відродження країни напрямків доповнювалася реалізацією системи економічних і адміністративно-правових важелів впливу на організацію соціально-культурної сфери.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вернадский В. И. Проблемы геохимии / В. И. Вернадський. — М., 1980. — Вып.16.
2. Дискин Е. И. Культура: стратегия социально-экономического развития / Е. И. Дискин. — М. : Экономика, 1990.
3. Elhhanace A. P. Infrastrukture production sistmedynamics in national and regional systems: An econometric staid of the Indian econome / A. P. Elhhanace, T. R. Lakshmanan // Regional Science and Urban Economisn. — 1988. — P.111—531.
4. Рождественская И. А. Экономическая политика в социально-культурной сфере: проблемы и перспективы / И. А. Рождественская, С. В. Шишкин // Экономика и математические методы. — 1997. — № 1. — С. 139—159.
5. Статистичний щорічник України за 2001 рік. — К. : Техніка, 2002.
6. Столяров И. А. Управление культурой: организационно-экономический механизм / И. А. Столяров. — М. : Экономика, 1989.